

Branko Belamarić
Zagreb

Ratno brodovlje u Viškom boju

Viški boj, a pogotovo svijest da veliki dio pobjede pripada Hrvatima, djelovao je više nego bilo kakvo osvješćivanje s pomoću knjiga i škola. Brojni su napisi opisivali zanos pobjede i oduševljenje koje je vladalo poslije boja. Zadarski *II Nazionale* piše 4. kolovoza 1866. godine:

Za našim snažnima oklopnjačama treba stajati narod, zadovoljan u svojim zakonitim pravima, da ne bude stranac u vlastitoj kući, da se u školama i sudu može potpuno služiti svojim jezikom, da ne mora zavijediti povlaštenom položaju u kojem se nalazi jezik onog naroda koga udaljiše od nas vrijedni mornari svojom krvlju i svojom srčanošću...

Koliko je poraz u Viškom boju ostavio traga u Italiji, najbolje svjedoči događaj od 2. studenoga 1918. godine. Tako se istog dana kada je prema nalogu Narodnog vijeća osnovana Zemaljska vlada za Dalmaciju u Zadru, talijanska vojska iskrcala najprije na Vis, kako navodi zadarski *Narodni list*: „Talijanci na Visu“; u posebnom izdanju od 3. studenoga 1918. godine. Ujedno je mjesto poraza postalo upravo prvi grad s kojim su otpočeli „oslobađanje“ odnosno zaposjedanje otoka i priobalnih gradova u ime Antante. Opće oduševljenje cijelog obalnog pučanstva, koje je zavlдалo nakon Viškog boja uz buđenje nacionalnog zanosa, najviše se osjetilo upravo na hrvatskim prostorima jer su Hrvati prevladavali u posadi.

Viški boj je u mnogo čemu bio prekretnicom ratovanja. To se u prvom redu odnosi na iznimno rijedak primjer potapanja pramčanim kljunom. Naime, stoljećima je, od antike, uronjeni okovani kljun (*rostrum*) imao više vizualni učinak zastrašivanja negoli stvarno djelovanje. To bi se moglo reći i za iznimno ukošene statve ratnih brodova, ali i za dijelove nadgrađa i dimnjaka koji su kod ratnih brodova 19. i 20. stoljeća trebali proizvesti sličan dojam.

Viški boj je dvobojem tehnologija naznačio dolazak novog doba. Ravnopravno su se borili drveni brodovi bez oklopa (*Kaiser*), drveni brodovi oklopljeni željeznim pločama (*Erzherzog Ferdinand Max* i *Re d'Italia*) i željezni brodovi (*Affondatore*).

Ključne riječi: Viški boj, ratno brodovlje, vojno-pomorska tehnologija

Razvoj broskog naoružanja do Viškog boja

Sredinom 19. stoljeća ratne mornarice prihvaćaju novitete industrijalizacije: uvode se željezni brodovi (čelika tada još nije bilo), štapni parni stroj, okretna topovske kule i dr. Doseg brodske artiljerije do kraja 19. st. nije prelazio 1000 m. Sve bitke u 18. i 19. st. vodile su se unutar 300 metara, stoga je i *Affondatore* zamišljen samo s kljunom; kasnije su dodani topovi.

Električna energija još nije otkrivena i sve počiva na parnom stroju i jedru kao porivu, a uz brojna vitla i pomagala sve se temelji na fizičkoj snazi posade.

U to vrijeme u literaturi nastaje i pojam za oklopnjače *ironclad*. Tri su glavne značajke navedenog pojma: željezni, a vremenom i čelični oklop nad drvenom oplatom brodova, parni stroj, te najvažnija promjena na topovima (prema patentima Wahrendorffa i Cavallija 1848. g.) uvođenje žlijebljenih topovskih cijevi, te stražnje punjenje sa zatvaračima. Tako se kugla iz dotadašnjih topova glatkih cijevi transformirala u produljeni projektil. Masa zrna je osjetno povećana a uslijed rotacije, urezujući se u žljebove cijevi te uvođenjem novih barutnih smjesa, bitno je povećan domet topništva. U Viškom boju, posljednjem u kojem su sudjelovali drveni i željezni brodovi, iskazala su se tri glavna čimbenika: naoružanje, oklop i brzina. Kalibar topova u okretnim kulama prešao je 200 mm. Oklopne ploče deblje su od 100 mm, dok najbrži ratni brodovi ne prelaze 13 uzlova. Kod željeznih brodova s parnim porivnim strojem jedro još figurira kao pomoćna propulzija. Vijčani propeler ima niski stupanj djelovanja, ali još ima i brodova s lopatičnim kolima.

Poslije Viškog boja povećat će se kalibri topova, postajući i dvostruko veći. U kombinaciji s drvenom oblogom i bočni će oklop rasti, debljine i do 150 centimetara, a nakon izuma torpeda, protegnut će se i ispod vodne linije. Brzina će doseći, ponekad i prekoračiti, 40 uzlova. Danas pak kalibar topova ne prelazi 150 mm, oklopa više nema, a brzine se kreću od 20 do 30 uzlova, ovisno o tipu broda. Bojnih brodova, kao najvećih, više nema.

Polovina brodova kod obiju mornarica u Viškom boju još su klasični drveni jedrenjaci kojima je jedina zaštita bila povećana debljina drvene bočne oplata. Glavni su im nedostaci mali domet topovskih kugli te isključivo bočni položaj pri gađanju. Kao najdjelotvorniji sraz u svijesti pomoraca ostao je udar kljunom, još iz doba galija na vesla, a potpuno nestaje u 16. i 17. stoljeću ulaskom jedrenjaka visokih bokova s više redova topova. Uvođenjem željezne i kasnije čelične konstrukcije ratnih brodova, sredinom 19. stoljeća ponovno se javlja zamisao borbe kljunom.

Pojavom torpeda 1875. godine i njegovom primjenom na sasvim novom tipu ratnog broda, tzv. torpiljarki, naglim razvojem topova, zrna te oklopa osjetno je povećan domet artiljerije. Time kljun počinje gubiti svoje značenje i potpuno nestaje početkom 20. stoljeća.

U nastavku teksta navedene su i razmotrene glavne značajke bojnih brodova *Erzherzog Ferdinand Max, Kaiser, Affondatore i Re d'Italia*.

Viški boj

Ishod neizbježnog boja odjeknuo je širom Europe. Nakon Trafalgara bila je to prva bitka na otvorenom moru. Talijanska intervencija odvila se na krilima aspiracija prema hrvatskoj obali, predvođenih Risorgimentom. Dodatni snažni motiv mladoj talijanskoj državi bila je i pruska pobjeda nad Austrijom kod Sadove početkom srpnja 1866. godine. Stoga je bitka za daljnju budućnost hrvatskog dijela istočne obale Jadrana bila od presudnog značaja.

Pripreme talijanske i austrijske flote za okršaj odvijaju se tijekom cijelog proljeća 1866. godine. Glavna baza austrijske flote nalazila se u Puli. Talijanska je flota u početku rata premještena iz Taranta u Anconu, bliže operativnom području.

Ohrabren pobjedom Austrije nad Italijom, 24. lipnja 1866. kod Custoze, Wilhelm von Tegetthoff, zapovjednik austrijske flote, dolazi flotom pred Anconu 27. lipnja 1866. Zapovjednik talijanske mornarice admiral Carlo Pellion di Persano odbija isploviti i odgovoriti izazovu, izgovarajući se čekanjem na oklopnjaču *Affondatore* koja se upravo dovršavala u Velikoj Britaniji. Međutim, Italija, osokoljena pobjedom svoje saveznice Pruske u bitci kod Sadove, 4. srpnja pojačano vrši pritisak na Persana.

Tek nakon ponavljanih zahtjeva i vlade i admiraliteta da se ogleda s austrijskom flotom, Persano konačno 16. srpnja s 3000 vojnika isplovjava prema Visu, gdje stiže 17. srpnja. Italija uključuje svu flotu počevši od tada najjačeg broda na svijetu, *Affondatorea* (stiže pred Vis istom 19. srpnja), te 11 oklopljenih, 10 neoklopljenih i 16 pomoćnih brodova; ukupno 38 brodova, podijeljenih po eskadrama, prema popisu:

I. eskadra:

- željezni brodovi: *Affondatore*
- drveni, oklopljeni: *Re d'Italia, Re di Portogallo, Formidabile, Terribile*
- drveni, djelomično oklopljeni: *Principe di Carignano, Castelfidardo, Ancona, Regina Maria Pia, San Martino, Palestro, Varese.*

II. eskadra:

- drveni: *Duca di Genova, Carlo Alberto, Gaeta, Garibaldi, Maria Adelaide, Principe Umberto, Vittorio Emanuele, San Giovanni, Guiscardo, Governolo.*

III. eskadra (odred manjih brodova):

Cristoforo Colombo, Ettore Fieramosca, Esploratore, Messaggiere, Stella d'Italia, Indipendenza, Piemonte, Washington, Montebello, Vinzaglio, Confienza, Gigio, Flavio Gioia, Sirena, Conte Cavour, Etna.

U zoru 17. srpnja načelnik stožera Eduardo D'Amico izviđa istočnu obalu Visa brodom *Messaggiere*, prvo varkom pod engleskom zastavom, a zatim pod izvješnom francuskom zastavom u trenutku postrojavanja talijanske mornarice ulazi u višku luku.

Šalje izvještaj Persanu koji donosi plan napada:

- topovnjače kapetana Antonija Sandrija presjeći će telegrafski kabel koji Vis spaja s kopnom
- admiral Giovanni Vacca oklopnjačama (*Principe di Carignano, Castelfidardo i Ancona*) treba izvesti napad na zapadni dio otoka kod Komize kako bi na tom mjestu privukao posadu otoka
- admiral Giuseppe Albini drvenim brodovima (*Duca di Genova, Carlo Alberto, Vittorio Emanuele, Garibaldi, Principe Umberto, Maria Adelaide i San Giovanni*) treba izvesti iskrcavanje u uvali Rukavac (S strana; iza otočića Ravnika)

- admiral Augusto Riboty oklopnjačama (*Maria Pia, Terribile, Re di Portogallo i Varese*) treba napasti utvrđenja na ulazu u višku luku s istočne strane
- glavnina, pod admiralom Persanom (*Re d'Italia, Formidabile, Palestro, San Martino* i ostali), treba napasti utvrđenja na ulazu u višku luku sa zapadne strane.

Englezi su za napoleonskih ratova dobro utvrdili i zaštitili višku luku. Na zapadnom ulazu podigli su tvrđavu George III. (Kralj George III.), u narodu poznata kao Fortica, te utvrde Robertson, Bentinck, a na istočnoj strani utvrdu Wellington. Sve te utvrde i bitnice Austrija je aktivno uključila u obranu otoka. Osim njih izgradila je i bitnicu Schmidt na poluotoku Sv. Juraj na istočnoj strani uvale te bitnice Šupurina i Mamula na zapadnoj. Ukupno je na Visu izgrađena 21 utvrda u rasponu od tvrđava, bitnica do zaklona. Utvrde su također izgrađene i na Korčuli i Lastovu.

U samom dnu viške luke početkom 19. st. izgradili su i utvrdu koja se nazivala Levaman (prema austrijskom katastru), a koju su Talijani kasnije preimenovali u *Batteria della Madonna*, odnosno Gospina baterija kako je viški puk imenuje do današnjih dana. Austrija je imala i bitnice Sv. Andrija i Sv. Kuzma, iznad Gospine utvrde visoko na Lučkom brdu. Bitnice Sv. Andrija i Sv. Kuzma kao i Gospina utvrda u boju su sudjelovale samo 19. srpnja kada je *Formidabile* s pratećim brodovima uplovio u dno luke.

Bitnica Postrožje (Nadpostranje) branila je pristup u luku Rogačić, dok su komišku luku branile bitnica Knežrot (Manjarema) na sjevernoj strani luke, bitnica na brdu Perlić i utvrda Ferdinand Max na brdu Sv. Mihovil.

Četiri topovnjače pod zapovjedništvom kapetana Sandrija dobile su zadatak prekinuti telegrafski kabel koji spaja Vis sa Splitom preko Hvara. Čak i pod prijetnjom bombardiranja Hvara, zahvaljujući hrabroj akciji ribara Lovre Fija, prekinuta je samo viška strana kabela. To su iskoristili telegrafist Ivan Braüner i župnik Josip Plančić koji su odmah prenijeli aparat telegrafa na brdo Salbun i javili trenutačnu situaciju u Zadar, Pulu i Zagreb.

Operacije počinju 18. srpnja, ali nepovoljno po napadače. Brodski topovi ne mogu doseći visoka utvrđenja na obali, stoga pokušaj desanta propada.

Napad se nastavlja 19. srpnja poslijepodne, ali ponovno bez uspjeha i Albini se ne uspijeva iskrcati u Komizi. Odred od dva oklopna broda ulazi u višku luku, međutim prisiljen je povući se jer su brodovi u unakrsnoj vatri s utvrđenja pretrpjeli znatne štete. *Formidabile* se izvlači iz borbe i vraća u Anconu.

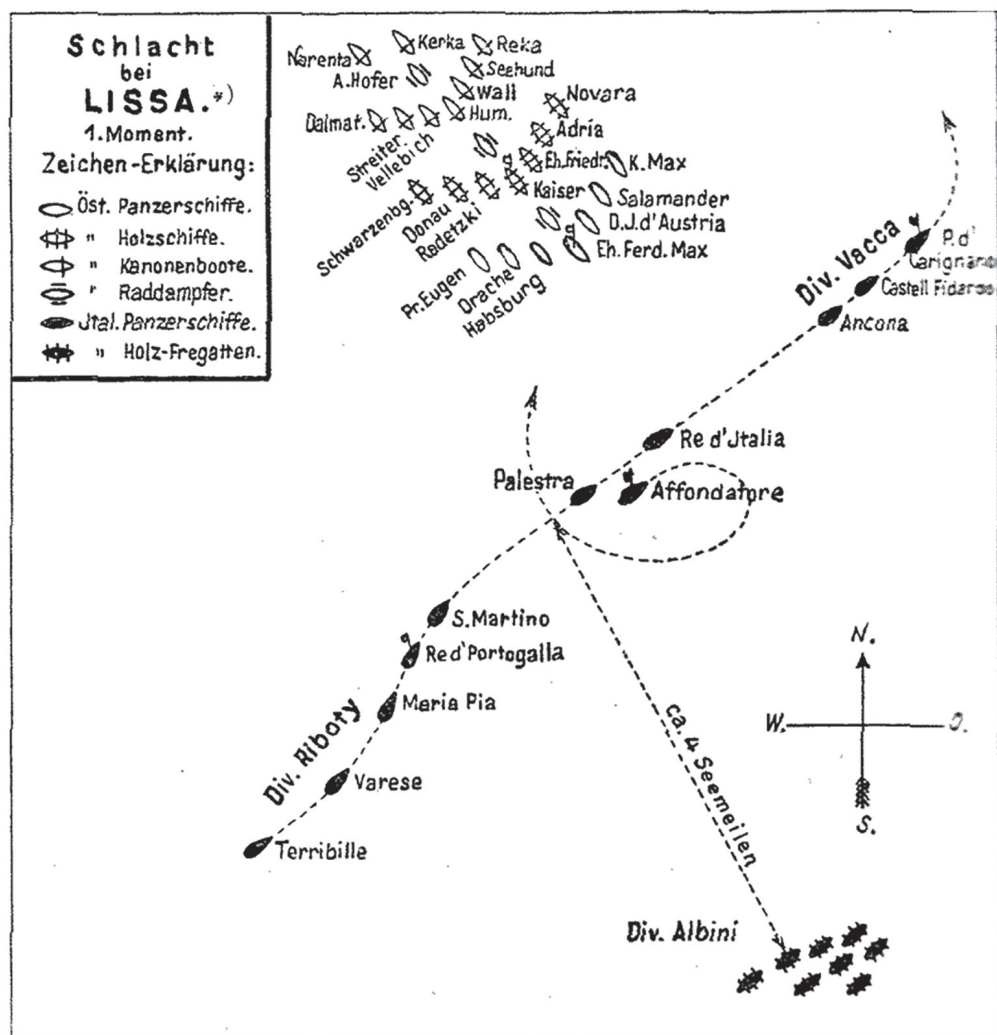
Persano provodi dva dana bezuspješno bombardirajući viške tvrđave. Poslije dva neuspjela pokušaja da u Zakamici (najzapadniji dio otoka, uz rt Barjake) iskrcaju trupe, 20. srpnja, Talijani se pripremaju za novi napad.

Tegetthoff očekuje sukob s talijanskom flotom na području sjevernog Jadrana. Sumnje se ostvaruju i već od 17. srpnja u Puli prima seriju brzozava s postaje na Hvaru o napadima talijanskih brodova. Uvečer 19. srpnja, nakon dozvole za isplovljavanje, Tegetthoff izlazi iz Pule sa svom ratnom mornaricom.

Tako će Austrija baciti u boj čitavu raspoloživu flotu, ukupno 21 ratni brod te šest pomoćnih parobroda:

- drveni, oklopljeni: *Erzherzog Ferdinand Max, Habsburg, Don Juan d'Austria, Drache, Kaiser Max, Prinz Eugen, Salamander*
- drveni: *Kaiser, Adria, Donau, Novara, Radetzky, Fürst Felix Schwarzenberg, Erzherzog Friedrich, Dalmata, Hum, Rijeka, Seehund, Streiter, Velebit, Wall*
- pomoćni parobrodi: *Krka, Narenta, Andreas Hofer, Elisabeth, Greif, Stadion.*

Zadnja četiri pomoćna broda imaju bočne kotače. Čak je carska jahta *Greif* uključena.

I. faza Viškog boja (*Geschichte der K. K. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866.*)

Austrijska flota stiže zorom 20. srpnja pred Vis, upravo pred drugi pokušaj iskrcavanja talijanskih vojnika na otok. Na vijest da je austrijska flota na domaku, Persano prekida napad na višku luku, prestrojava flotu najprije u frontu, zatim, već na vidiku protivnika, u liniju brazde i prekrcava se na svoju najjaču oklopnjaču *Affondatore*, a da o tome ne obavještava svoju flotu. Dvije su grupe talijanske flote trebale dočekati austrijske brodove, dok je treća bila pomoć pri zauzimanju Visa.

Na vidiku talijanske flote Tegetthoff daje signalom naređenje: *Muss Sieg von Lissa werden (Moramo pobijediti kod Visa)*; izvori tvrde da se u magli vidjelo samo: *moramo*.

Tegetthoff prema točno utvrđenom planu naređuje formaciju napada u obliku klina, gdje su oklopnjače I. divizije plovile u borbenom rasporedu ispred II. i III. divizije drvenih brodova.

Persano naređuje postrojavanje svoje mornarice u kolonu sastavljenu od tri linije, formirajući polukrug: prethodnice, centra i začelja. Prvu liniju, kao prethodnicu I. oklopne eskadre, pod zapovjedništvom admirala Vacce činili su *Principe di Carignano*, *Castelfidardo* i *Ancona*. Druga linija, centar, pod Persanovim zapovjedništvom, bila je sastavljena od brodova *Re d'Italia*, *Palestro* i *S. Martino*. U trećoj liniji, na začelju s desne strane, pod Ribotyjevim zapovjedništvom plove u brazdi *Re di Portogallo*, *Regina Maria Pia* i *Varese*. Na lijevom boku začelja nalaze se drveni brodovi pod Albinijevim zapovjedništvom: *Duca di Genova*, *Carlo Alberto*, *Vittorio Emanuele*, *Garibaldi*, *Principe Umberto*, *Maria Adelaide* i *San Giovanni*.

Zbog niza okolnosti *Formidabile*, *Terribile*, *Varese* i *Affondatore* nisu uvršteni u ratni poredak. Tako je oštećeni *Formidabile* već otplovio za Anconu, dok će *Terribile* i *Varese* zaostati iza planiranog poretka. Kako je Persano naglo odlučio prekrcati se sa svojim stožerom sa zastavnog broda *Re d'Italia* na *Affondatore*, tako najjača oklopnjača ne stiže na vrijeme na svoje mjesto na bojnoj crti.

Porazu u Viškom boju svakako je doprinijela i činjenica što Persano nije obavijestio svoju flotu o promjeni zapovjednog mjesta. U međuvremenu, Tegetthoff odlučno provodi raniji plan, udarom klina podijeliti talijansku flotu.

Talijanska flota ulazi u borbu prvim udarom s devet oklopnih brodova, dok Albinijeva eskadra drvenih brodova ostaje po strani. Austrijska flota razdijeljena u tri divizije plovi u poretku kolone s brodovima u formaciji klina. U prvoj je diviziji sedam oklopnjača (*Habsburg*, *Don Juan d'Austria*, *Drache*, *Kaiser Max*, *Prinz Eugen*, *Salamander* te *Kaiserin Elisabeth*) s admiralskim brodom *Erzherzog Ferdinand Max* na čelu. U drugoj diviziji predvođenoj komodorom Petzom nalaze se neoklopljeni brodovi: *Kaiser*, *Novara*, *Fürst Felix Schwarzenberg*, *Graf Radetzky*, *Adria*, *Donau*, *Erzherzog Friedrich*, te izviđački brodovi *Greif* i *Stadion*. Treća se divizija sastojala od topovnjača i pomoćnih brodova: *Hum*, *Delmat*, *Wall*, *Velebit*, *Rijeka*, *Seebund*, *Andreas Hofer*, *Narenta* i *Krka*.

Znajući dobro doseg svojih topova, Tegetthoff ulazi u neposredni boj želeći u općem metežu (*melee*) stvoriti prednost, međutim u prvom pokušaju ne uspijeva prodorom oštetiti ni jedan talijanski brod. Naglim se okretom *Erzherzog Ferdinand Max* vraća i ponovno napada.

Kad je zbog Persanova prekrcaja s *Re d'Italia* na *Affondatore* talijanska prethodnica pod admiralom Vaccom bila nešto odmakla od centra, Tegetthoff je izvjesio čuveni signal: *Ram und versenken den Feind – Probodi [kljunom] i potopi neprijatelja*. Takvim se manevrom sa svojom divizijom probio u razmak između talijanskih linija i napao talijanski centar koji je u tom času imao samo šest oklopnjača.

Istovremeno Vacca progoni austrijske topovnjače koje ga varkom odvlače prema sjeveroistoku. U toj fazi bitka se pretvara u borbu broda protiv broda, u kojoj pojedini brodovi nastoje zabiti kljun u protivnikov bok.

Palestro se postavlja pred brod *Re d'Italia* želeći ga zaštititi od napada *Ferdinanda Maxa*. Nakon sudara, *Ferdinand Max* odbacuje *Palestra*, vraća se i punom silinom i brzinom od 12 uzlova nalijeće na brod *Re d'Italia* i potapa ga.

Istovremeno, *Castelfidardo*, *Varese* i *Principe di Carignano* blokiraju Antona von Petza na *Kaiseru*, kao predvodnika II. divizije, i njegov odred u samom napadu u centru formacije. Oklopnjače zajedno s *Affondatoreom* kruže oko *Kaisera* u pokušaju napada.

Kaiser, iako sam neoklopljen, izdržao je najveći teret boja: u općem neredu, udara u *Re di Portogallo* i teško ga oštećuje. Pritom i sam podnosi najveća stradanja u pokušaju zaštite neoklopljenih fregata *Erzherzog Friedrich* i *Kaiserin Elizabeth*.

Re di Portogallo odgovara vatrom iz lakih topova, *Affondatore* ponovno napada i u tom napadu i manjem požaru ginu 24 mornara, dok je 37 ranjenih. Ipak, topnici s *Kaisera* uzvraćaju i oštećuju palubu *Affondatorea*. Trajno je oštećena i jedna od dviju topovskih kula. Tako jedan drveni brod, *Kaiser*, uspijeva oštetiti željezni brod i oklopljeni *Re di Portogallo*! Tek tada, bez pramčanog jarbola, kosnika i dimnjaka, admiral Petz daje nalog za prekid napada i *Kaiser* se povlači u višku luku.

Oko podneva Persano prekida borbu i kreće prema Anconi. *Palestro*, oštećen artiljerijskom vatrom, povlači se iz boja i kreće prema Italiji, ali oko 14 sati, nakon eksplozije skladišta streljiva, tone. Tegetthoff se ne upušta u progon neprijatelja i ostaje na Visu nekoliko dana, do povratka u matičnu luku.

Glavne značajke bojnih brodova austrijske i talijanske ratne mornarice: *Erzherzog Ferdinand Max*, *Kaiser*, *Affondatore* i *Re d'Italia*

U boju je sudjelovalo 65 ratnih brodova; 27 austrijskih i 38 talijanskih. Odabrana četiri bojna broda posebno se izdvajaju. *Erzherzog Ferdinand Max* i njegov blizanac *Habsburg* najjači su drveni oklopljeni austrijski brodovi. *Kaiser* je, opet, bio prvi i ujedno posljednji izgrađeni drveni ratni brod u novom pulskom arsenalu, stoga je njegov daljnji opis detaljniji.

Affondatore, jedini potpuno željezni brod, bio je tada najjači brod na svijetu. Brod *Re d'Italia* i njegov blizanac *Re di Portogallo* bili su najsuvremeniji oklopljeni drveni brodovi s artiljerijom žlijebljenih cijevi. I dodatno, sudbine brodova *Erzherzog Ferdinand Max* i *Re d'Italia* nepovratno su povezane.

Erzherzog Ferdinand Max

Erzherzog Ferdinand Max i *Habsburg* bile su dvije posljednje oklopljene trojarbolne fregate izgrađene u brodogradilištu Stabilimento Tecnico Triestino – Trst, 1860. – 1866. godine, dovršene pred rat (maketa iz Ratnog muzeja u Beču).

Maketa oklopnjače *Erzherzog Ferdinand Max* (Ratni muzej, Beč)

Glavne značajke: L × B × T = 83,75 × 15,96 × 7,14 m

Istisnina = 4 757 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: dvocilindarski parni stroj jednostruke ekspanzije, 800 IKS (588 kW)

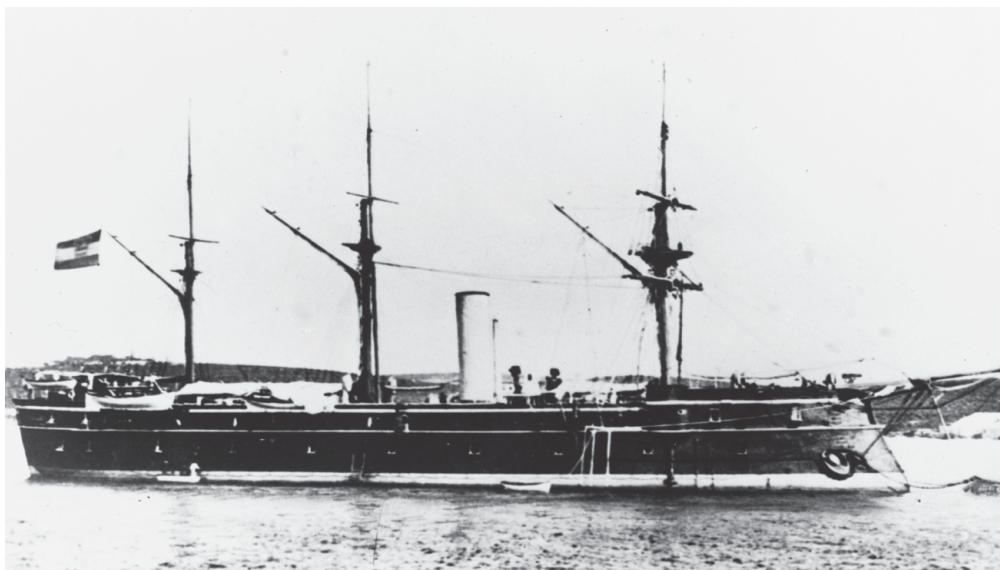
Naoružanje: 16 topova 48 funtaša (22 kg) + 2 topa 4 funtaša (1,3 kg); oba glatkih cijevi

Oklop: 114 mm (4,5")

Posada: 489

Kako u proljeće 1866. nisu stigli novi žlijebljeni Kruppovi topovi, oba broda se opremaju starim topovima 48 funtašima, s glatkom cijevi.

Od 1889. do 1908. godine, nakon nekoliko rekonstrukcija, *Erzherzog Ferdinand Max* služi kao pomoćni brod za topničke vježbe, a *Habsburg* kao stražarski brod i ploveća vojarna. U rezalište odlaze 1898. godine (*Habsburg*) i 1916. (*Erzherzog Ferdinand Max*).

Erzherzog Ferdinand Max neposredno pred Viški boj u proljeće 1866. god.

SMS *Kaiser*

Trojarbolni linijski jedrenjak *Kaiser* prvi je brod izgrađen u novom brodogradilištu osnovanom 1856. kao Pomorski arsenal (*K. K. See Arsenal*) austrijske ratne mornarice. Brod je trebao biti blizanac britanskom dvopalubnom brodu *Agamemnon*. Cijena te suradnje bila je austrijska neutralnost u Krimskom ratu (1853. – 1856.). Uočene izvrsne osobine francuskog broda *Algésirasi*, u istom ratu, potakle su Austriju da izmijeni projekt, uglavnom vezano za povećanje brzine, tj. jaču snagu. Naoružanje je praktički bilo isto; ukupni broj topova glatkih cijevi, raznih kalibara: *Agamemnon*: 91 top, *Algésirasi*: 90 topova i *Kaiser*: 92 topa.

Ujedno je bio i posljednji izgrađeni austrijski drveni ratni linijski brod. U Viškom boju *Kaiser* je služio kao zastavni brod Druge divizije Austrijske flote pod zapovjedništvom Baruna Anton von Petza.

Kobilica je položena 25. ožujka 1855., a brod je porinut 4. listopada 1858. U službu je predan 1859., kao mornarički zastavni brod. Godine 1864. *Kaiser* je, za Dansko-pruskog rata, u njemačkom Sjevernom moru.

Glavne značajke: $L \times B \times T = 74 \times 16,21 \times 7,4$ m;

Istisnina = 5 194 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: dvocilindarski parni stroj jednostruke ekspanzije, snage 800 IKS (600 kW)

Naoružanje: 74 topa 30 funtaša (13,6 kg) + 16 topova 60 funtaša (granate) (27 kg) + 2 topa 24 funtaša (11 kg) + 4 topa 4 funtaša (1,7 kg); ukupno: 96 topova glatkih cijevi, na dvije palube

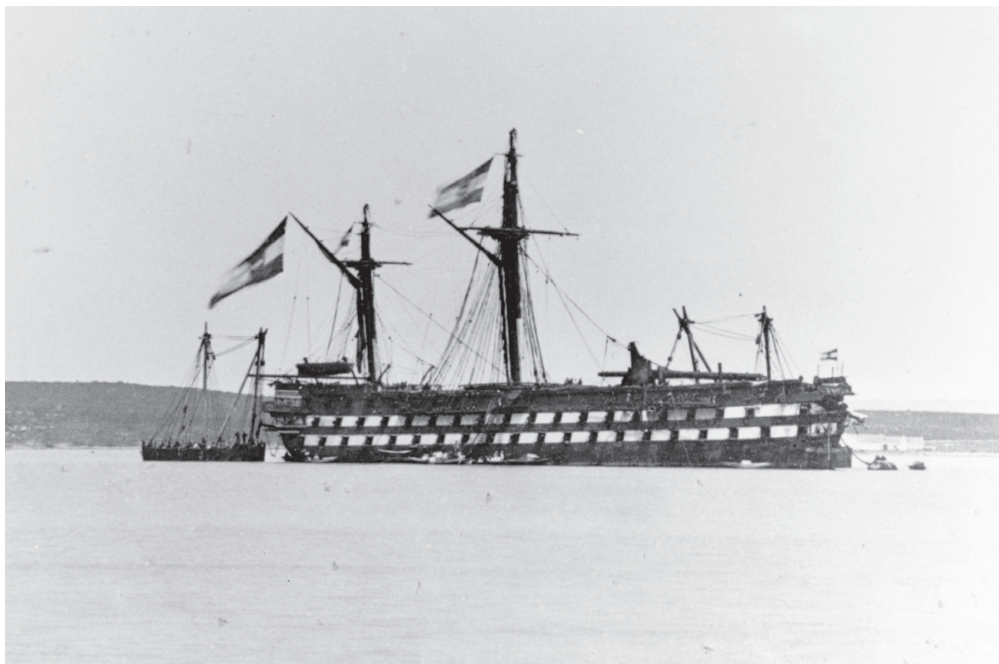
Oklop: oko topova (kazamati): 127 mm (5"), bočni pojas: 152 mm (6")

Posada: 904 člana

Nakon Viškog boja, između 1869. i 1873. godine, pod nadzorom Josefa Romaka, *Kaiser* je u Puli rekonstruiran u kazamatnu željeznu oklopnjaču (poput oklopnjače *Lissa* građene u Trstu (1867. – 1869.), također po Romakovim projektima). Tako je cijeli podvodni dio drvene oplata promijenjen i obložen željeznim/čeličnim pločama iznad vodne linije. Ugrađeni su novi topovi u kazamatnim ležajima. Pramac i krma su rekonstruirani, a povećana je duljina i širina, kako se vidi iz Mornaričkog almanaha iz 1893. godine.

Manjak novca osjetio se i na stalno odgađanoj ugradnji oklopa naručenog u engleskim željezarnama, stoga su radovi potrajali pune četiri godine. Upravo u vrijeme pregradnje u kazamati brod, već su se naveliko uvodile topovske kule.

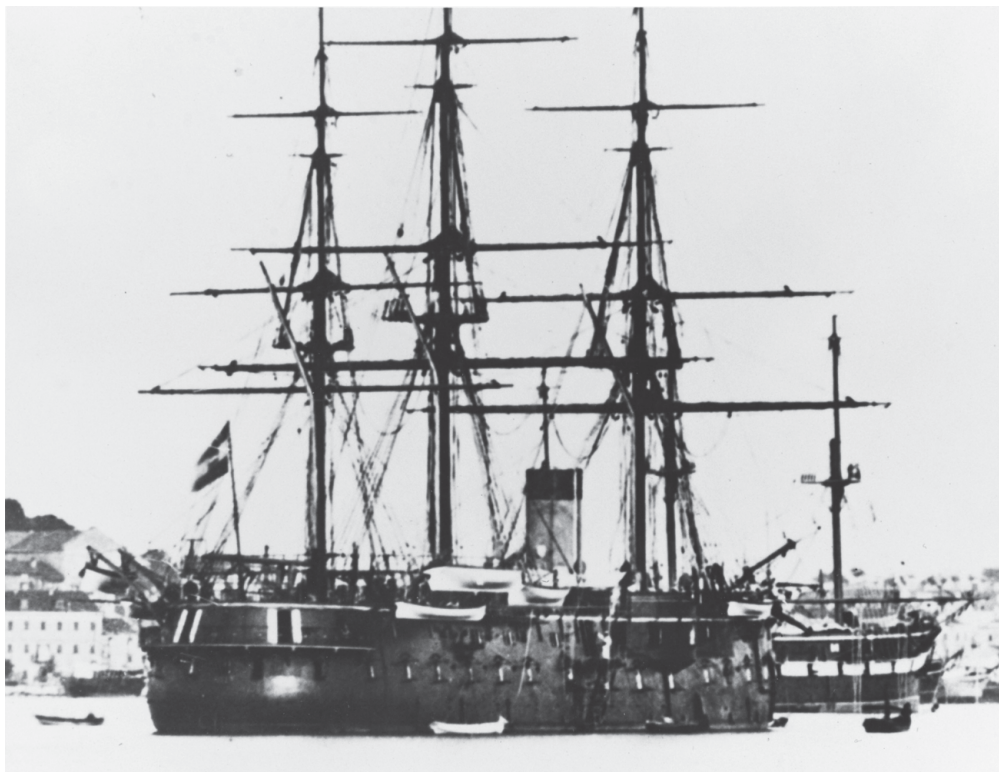
Kao rezultat već zastarjele rekonstrukcije, *Kaiser* služi od 1875. do 1902. godine kao tzv. brod u rezervi. Brod je bio u službi do 1902. godine kad je ogoljen; skinuto je kompletno naoružanje i oprema. Dobiva novo ime – *Bellona*, i dalje služi kao plovna vojarna za osposobljavanje mornara do 1918. godine. Nakon I. svjetskog rata pripao je kao ratni plijen Italiji, otegljen je iz Pule, a kasnija sudbina mu je nepoznata.

Barže s pomoćnim dizalicama prilaze *Kaiseru*

Gattung	Name	Länge m	Breite m	Tif. m	Deplace- ment t	Indicirte Pferdekraft	Gürtel-	Casemat-, bez. Thurm-	Querw.-	Deck-	Artillerie Abkürzungen s. I. Seite Österreich-Ungarn	FG Ml	Baumaterial	Stapellauf
Gepzrte Cas.- schiffe	<u>Kaiser</u>	77	187,4	5810	3200	158	140	126	—	—	10 23 A; 8 l; 11 M; 1r	13	H	71
	Kaiser Max	73	156,1	3550	2700	203	156	126	25	—	8 21 K; 6 l; 11 M; 1r	13	E	75
	Prinz Eugen	73	156,1	3550	2700	203	156	126	25	—	8 21 K; 6 l; 11 M; 1r	13	»	77
	Tegetthoff z ^o	87	197,6	7390	5000	369	369	304	76	—	6 24 K; 5 15 K; 13 Sf; 1r	14	Est	78
Panzer- fregatte	Habsburg	80	167,1	5140	3500	128	123	—	—	—	14 18 A; 6 l; 9 M	12	H	65
	<i>Kaiser Franz Josef I. z</i>	98	156,1	4000	9000	—	90	—	57	—	—	19	St	89
Ramm- kreuzer	<i>Kaiserin Elisabeth z</i>	98	156,1	4000	9000	—	90	—	57	—	2 24 K; 6 15 K; 2 l; 11 Sf; 1r	19	»	90
	<i>Kaiserin und Königin Maria Theresia z</i>	107	166,1	5000	9800	—	—	—	—	—	—	19	»	f.B.
	2 Küstenvertheidigungsschiffe (A und B) von 5510 tD bewilligt.													

Kronprinz Erzherzog Rudolf: Citadellschiff. Ramme. Am Oberdeck 2 gepanzerte Barbettethürme, u. zw. einer vorne von ovaler Form über die Bordwände vorragend, einer im hinteren Drittel der Länge in der Mittschiffslinie. Zwischen dem vorderen und dem achteren Thurm ungepanzerte Boxbatterie mit den 12cm Gesch. in Breitseitaufstellung. Über dem vordern Barbettethurm Commandobrücke

Izvadak iz *Mornaričkog almanaha* iz 1893. godineOpaska: Kako su oklopne ploče i topovi naručivani u Engleskoj, sve mjere navedene su u imperijalnim jedinicama: 1 lb (funta) za masu = 0,4536 kg; 1 in (*inch*, palac = 2,54 cm).

Kaiser nakon rekonstrukcije i prenamijenene u kazamatni brod

III. Schulschiffe, Beischiffe und Hulks.

Donau	70	13	0	6	0	2340	1800	10	12;	1	7;	4	M	12	333	K	93		Korvetten;
Saida	71	13	0	5	8	2440	1800	8	15;	2	4	7	Sf; 1	7	12	332	†	78	seegehende Schulschiffe.

* Station in Teodo. — ** Station in Konstantinopel. — † Für den Stationsdienst in Zara.

Fruntsberg	59	10	0	4	4	1340	800	2	15;	4	9;	1	7;	2	M	11	211	K	73	Korvette	Seegehende
Möve	42	7	3	2	9	375	—	2	7	—	118	H	58							Segelschiff	Schulschiffe.

Artillerieschule: Hauptschiff Radetzky (3430 tD, 12 15; 5 4'7 Sf, 8 M) mit Bequartierungsschiff Hulk Erzherzog Ferdinand Max (5140 tD, 1 26, 2 24, 4 15, 2 9, 7 7; 1 7 Sk Sf, 2 4'7, 1 3'7 Sf, 2 M) und den seegehenden Beischiffen Spalato (840 tD, 800 ie, 2 12 Sf, 1 7 Sk Sf, 4 4'7, 2 3'7 Sf, 3 M) und Sebenico (890 tD, 800 ie, 2 12; 1 7 Sk Sf, 8 4'7 Sf, 6 M).

Torpedoschule: Hauptschiff Hulk Alpha (1350 tD) mit dem seegehenden Beischiffe Zara (840 tD, 800 ie, 4 9, 1 7; 4 4'7 Sf, 3 M).

Seeminen- und Telegraphenschulschiff: Hulk Gamma (2430 tD).

Schiffjungenschule: Hauptschiff Hulk Schwarzenberg (3430 tD, 4 15; 3 4'7, 1 3'7 Sf, 2 M) mit den seegehenden Beischiffen Kanonenboote Albatros und Nautilus (570 tD, 400 ie, je 1 7 Sk Sf, 2 4'7 Sf, 1 M).

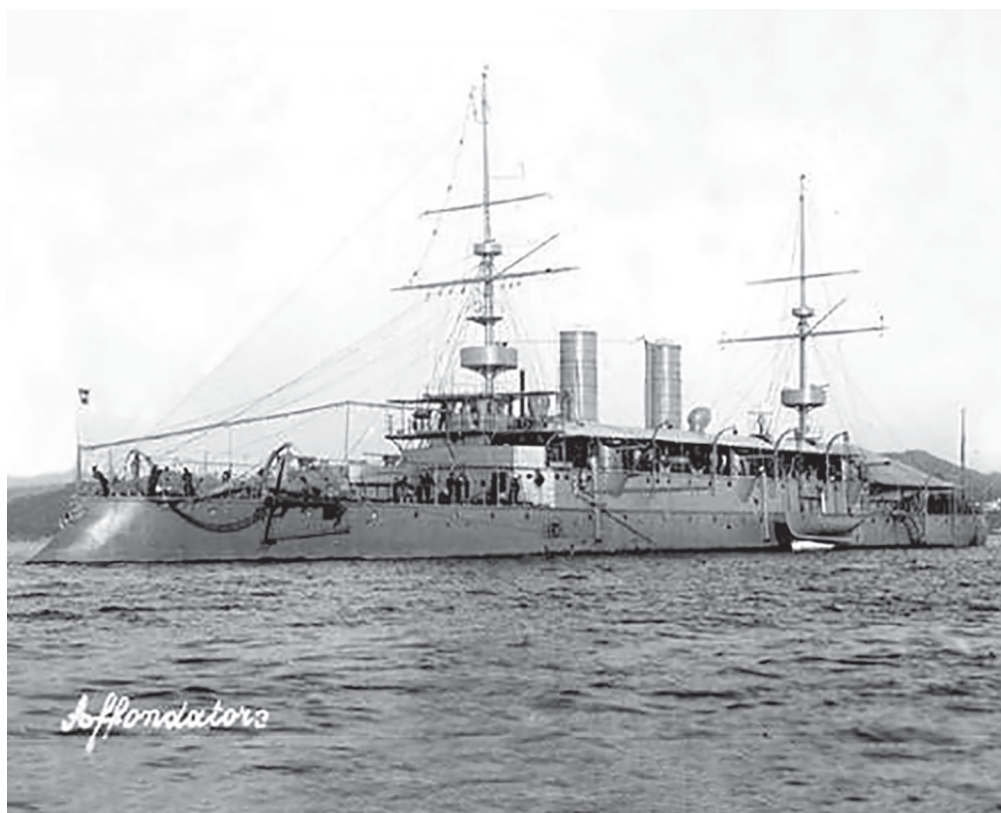
Bequartierungshulks: Don Juan d'Austria (3600 tD), Bellona (5800 tD), Hum (900 tD) und Sansego (350 tD).

Izvadak iz *Mornaričkog almanaha* iz 1905. godine, Kaiser (pod novim imenom Bellona) se navodi kao plovna vojarna, a Erzherzog Ferdinand Max služi kao brod topničke škole

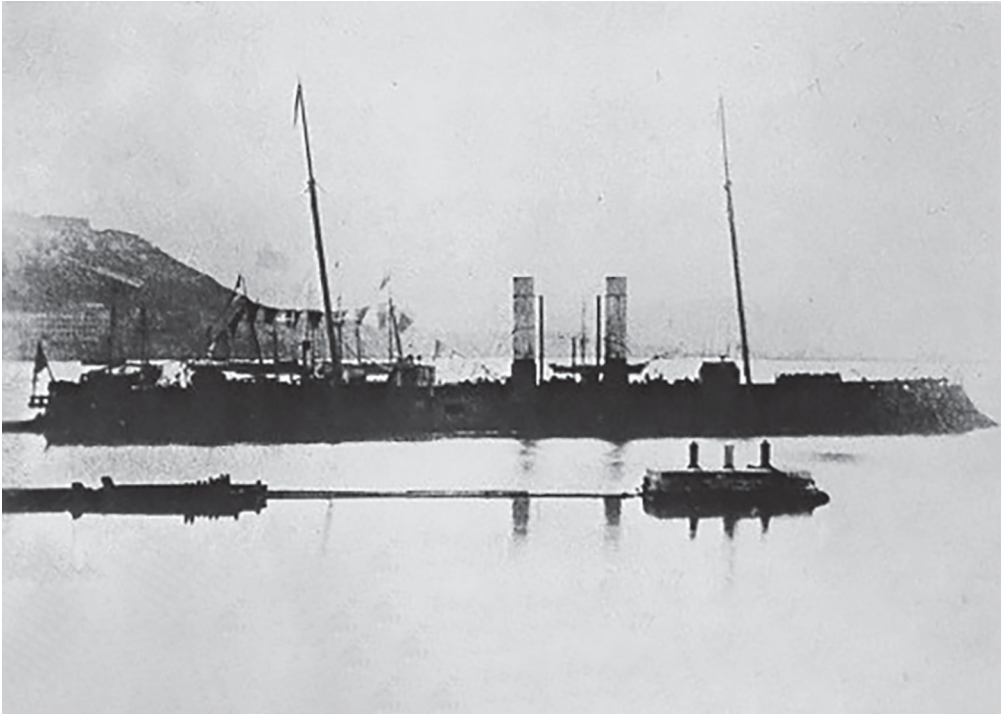
Affondatore

Talijanska mornarica naručuje 11. listopada 1862. u brodogradilištu Mare of Millwall kod Londona oklopni željezni brod prema projektu mornaričkog časnika Simonea Antonija Saint-Bona. *Affondatore* (*Potapatelj*) prvotno je zamišljen isključivo kao udarni dvojarbolni škuner, bez topova, s oklopljenim kljunom za probijanje na pramčanoj statvi. Zbog financijskih problema brod se dovršava u susjednom brodogradilištu Harrison, gdje mu se naknadno dodaju dva Armstrongova žlijebljena topa u pramčanoj i krmenoj kuli (300 lb). Kalibar topova je nepoznat, ali mogli su biti 220 mm (8,7") ili 228 mm (9"). Ugrađena su i dva topa od 76 mm (3").

Kobilica je položena 11. travnja 1863., a porinut je 3. studenoga 1865. godine. Bojeći se da će ga Velika Britanija konfiscirati, jer se Italija spremala navijestiti rat Austriji, talijanski admiralitet daje nalog da brod isplovi iz britanskih voda. Brod je dovršen u Cherbourgu 20. lipnja 1866., istoga dana kad je Italija navijestila rat Austriji. *Affondatore* 28. lipnja 1866. isplovljava i pridružuje se talijanskoj floti 19. srpnja pred Visom.

Affondatore, najjači brod talijanske flote i zapovjedni brod nakon Persanova prelaska s *Re d'Italia*, fotografirano oko 1890. godine

Affondatore neposredno nakon Viškog boja

Glavne značajke: $L \times B \times T = 93,89 \times 12,2 \times 6,35$ m

Istisnina = 4 070 t; brzina: 10-11 uzlova

Pogon: parni stroj jednostruke ekspanzije, 700 IKS (522 kW)

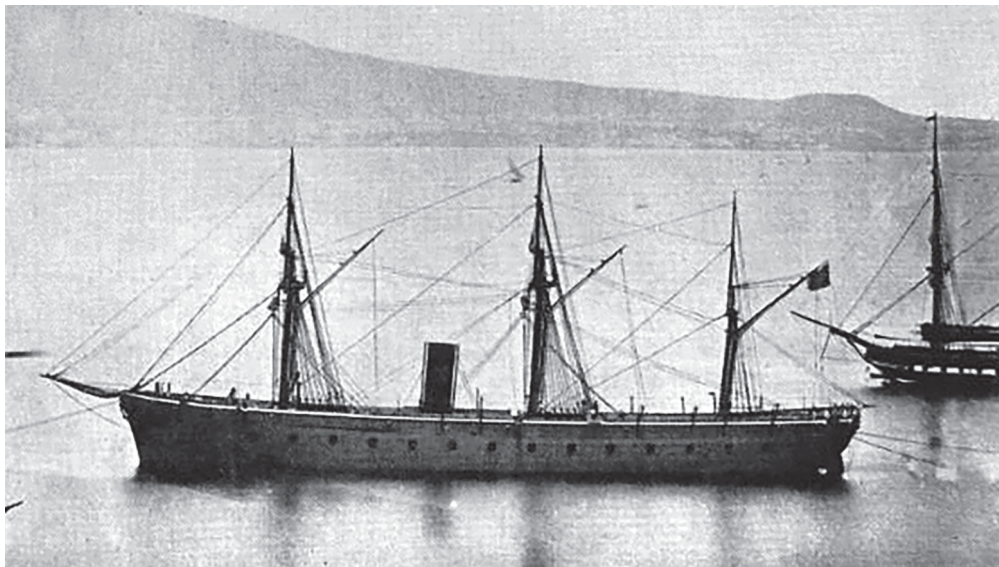
Naoružanje: 2 žlijebljena topa u kulama, kalibra 250 mm Armstrong

Oklop: željezni trup s oklopnim pločama od kovanog željeza: 110 mm (4,3")

Posada: 290

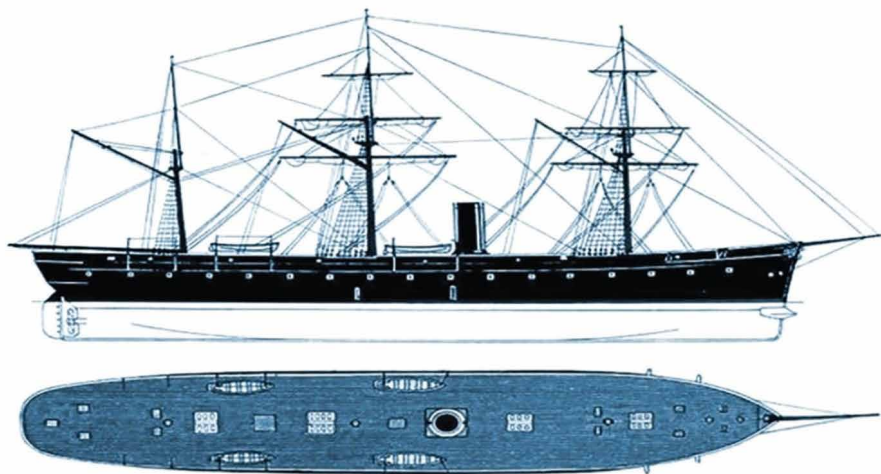
Nakon nevremena, 6. kolovoza 1866. *Affondatore* tone u Anconi. Obnavlja se u La Speziji 1867. – 1873.

Od 1891. godine služi kao torpedni brod matica. Kao stražarski brod služi u Veneciji od 1904. godine, a nakon oštećenja 1907. godine premješta se u Taranto kao plovno skladište streljiva.

Re d'Italia

Zapovjedni brod talijanske flote *Re d'Italia*, usidren u Anconi neposredno prije Viškog boja (Lamberto Lamberto Vitali, *Il Risorgimento nella fotografia*, Torino, 1979., str. 217.)

Početkom 1860. godine u brodogradilištu William H. Webb u New Yorku talijanska ratna mornarica naručuje dvije oklopne drvene trojarbolne fregate, klase *Re d'Italia*: *Re d'Italia* i *Re di Portogallo*. Projektirane su po uzoru na tadašnju francusku oklopnjaču *Gloire*.

Re d'Italia s drvenim udarnim kljunom okovanim željezom odvojeno je ugrađen u statvu

Glavne značajke: $L \times B \times T = 99,61 \times 16,76 \times 6,17 \text{ m}$

Istisnina = 5 700 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: parni stroj jednostruke ekspanzije, 800 IKS (596 kW)

Naoružanje: 2 topa kalibra 200 mm (Armstrong) + 16 topova kalibra 160 mm (francuska izvedba) + 14 topova kalibra 160 mm (Cavalli) + 6 topova kalibra 80 mm (svi žlijebljeni) + 4 topa 80 funtaša (36 kg) glatkih cijevi

Oklop: 110 mm (4,3")

Posada: 600

Epilog

Austrijska ratna (K. K.) flota imala je 27 brodova, s ukupno 57 344 t istisnine, 532 topa i posade od 7871 ljudi, dok je talijanska Regia Marina (RM) 1861. do 1946. imala 38 brodova ukupne istisnine 86 000 t, 645 topova i 10 886 ljudi u posadi.

Na austrijskim brodovima poginulo je 56 mornara i časnika, a ranjeno je ukupno 138 članova posade. Talijani su imali 608 poginulih, 38 ranjenih i 19 zarobljenih mornara i časnika. Gubitci su bili i u obalnim bitnicama: 24 poginula i 70 ranjenih branitelja. Ogromni odjek pobjede označio je ujedno i buđenje hrvatske nacionalne svijesti. Ishod bitke praktički je u jednom danu odredio sudbinu Dalmacije u desetljećima koja će slijediti.

Najveći pokazatelj premoći talijanske mornarice, osim u prikazanim brojkama i tada svjetski najjačem brodu *Affondatore*, bio je u vatrenoj moći topova. Glavnina artiljerijskog naoružanja talijanske mornarice bila je izvedena žlijebljenim cijevima, topovskim zrnima, dok su kod austrijske flote prevladavali topovi s glatkim cijevima, odnosno kuglama.

Dvije su talijanske oklopnjače, *Palestro* i *Re d'Italia*, potopljene, a na austrijskoj strani najteže je stradao neoklopljeni brod *Kaiser*.

Nakon bečkog sporazuma 12. kolovoza 1866. Austrija stavlja veći dio ratne mornarice u rasporedu te flota ostaje na vezu u Puli.

Okosnicu mornarice do početka gradnje novih brodova sedamdesetih godina 19. stoljeća i dalje su činili veterani Viškog boja: *Klase Drache: Drache* (1861. – 1884.) i *Salamander* (1861. – 1896.); *Klase Kaiser Max: Kaiser Max* (1862. – sudbina nepoznata), *Prinz Eugen* (1862. – sudbina nepoznata) te *Klase Erzherzog Ferdinand Max: Erzherzog Ferdinand Max* (1865. – 1916.) i *Habsburg* (1865. – 1900.).

Tegetthoff je postao *Marinekommandant*, promaknut u čin viceadmirala, a u ožujku 1868. postao je *Chef der Marinesektion* u Ministarstvu rata, dosljedno provodeći reforme ratne mornarice. Dodjeljivane su mu i razne druge časti, pa je među ostalim poslan da fregatom *Novara* iz Meksika donese posmrtni ostatke smaknutog cara Maximiliana, bivšeg zapovjednika austrijske flote.

Veliki tehnološki napredak u ratnoj brodogradnji iziskivao je sve veće izdvajanje novca. Kronični nedostatak novca za mornaricu, sveopće nerazumijevanje i nespozum s carskom administracijom iscrpili su ga. Umro je ipak nenadano od upale pluća, 7. travnja 1871., ne navršivši 44 godine.

Već iduće godine, suočena sa sve većim pritiskom Ugarske, Monarhija se dijeli na dva nezavisna entiteta kao Austro-Ugarska Monarhija. Mornarica Kaiserlich-Königlich (Carsko-kraljevska) ili, skraćeno, K. K. mijenja ime u: Kaiserlich und Königlich Kriegsmarine (Carska i kraljevska ratna mornarica) ili, skraćeno, K. u. K. Kriegsmarine.

Pobjeda u Viškom boju snažno je odjeknula diljem Habsburške Monarhije, a naročito na hrvatskoj obali Jadrana. Tijekom idućih desetljeća održavane su prigodne svečanosti obilježavajući godišnjicu bitke u čitavoj državi. Odjek Viškog boja imao je dalekosežne posljedice na otklanjanje talijanskih iredentističkih pozivanja za hrvatskom obalom Jadrana upravo u vrijeme političkih sukoba između Narodne stranke i autonomaša. Ne manja opasnost ujedinjenoj Hrvatskoj prijetila je i od ugarske vlasti.

Pobjeda Austrijske Monarhije nad Talijanima u Viškom boju nije dala naslutiti da će upravo taj događaj označiti prekretnicu u buđenju samosvijesti hrvatskog bića. I upravo je gotovo mistična dimenzija pobjede probudila svijest o vlastitoj snazi, potiskivanoj stoljećima pod vlašću stranog tijela. Hrvatski korpus, razmravljen i razjedinjen u stalnoj čežnji za samooblikovanjem, razvija svoju povijest i sudbinu. Da je Viški boj ostao u povijesti kao artefakt, ne bi ostao u kolektivnom pamćenju naroda. Tako se Viški boj pamćenjem oteo vremenu i postao bezvremen.

Literatura

- Richard BASSETT, *For God and Keiser, The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*, Yale University Press, 2015.
- Krešimir BERMANEC, Mario KATIĆ, Tomislav OROZ, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, „Sjećanje na viški boj, proslave, spomenici, naracije“, *Studia ethnologica Croatica*, 19, 2007, str. 77-127.
- K. R. CRAWFORD, N. W. MITIUKOV, *Identification of the Parameters of Naval Artillery*, Prague, 2013.
- Elmo CVEK, *Naredba br. 12; Pula u doba Austrije - ljudi i građevine*, C.A.S.H., Pula 2015.
- Josef FLEISCHER, *Geschichte der K. K. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866*, Beč, 1906.
- Zvonimir FREIVOGEL, Z., *Viški boj, 20. srpnja 1866.*, Zagreb, 2016.
- Robert GARDINER, *Steam, Steel & Shellfire: The Steam Warship 1815-1905*, Conway Maritime Press, London, 1992.
- Franco GAY, *Le difese del nostro mare; Navi militari Italiane 1861-1920*, Italiana Perloti, Genova, 1991.
- B. P. HUGHES, *British Smooth Bore Artillery: The Muzzle Loading Artillery of the 18th and 19th Centuries*, Arms and Armour Press, London, 1969.

- Petar MARDEŠIĆ, „Brod, razvitak ratnih brodova“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 1, Zagreb, 1954, str. 627-672.
- Ivo PETRIČEVIĆ, *Viški boj*, Hrvatska Zora 71/XXVI, Vis, 2016.
- Bare POPARIĆ, *Pregled povijesti pomorstva*, I. i II. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1932.
- Lawrence SONDHAUS, „Strategy, Tactics, and the Politics of Penury: The Austro-Hungarian Navy and the Jenue Ecole“, *The Journal of Military History*, 65, no. 4, 1992, str. 587-602.

Warships in the Battle of Vis

SUMMARY

The Battle of Vis, and especially the realization that Croats played a large part in this victory, proved more efficient than any kind of awareness that could be induced by books and in schools. Numerous articles described the ecstasy of victory and the enthusiasm that reigned after the battle. On 4 August 1866, Zadar's *Il Nazionale* wrote:

It is the people who should stand behind our strong ironclads, certain of their legal rights, not strangers in their own home, able to use their language fully in schools and courts, not envious of the privileges afforded to the language of the people which our valiant sailors managed to keep at bay by shedding their blood and showing their courage...

How deeply the defeat in the Battle of Vis affected the situation in Italy is best illustrated by what happened on 2 November 1918. On the same day when the Provincial Government for Dalmatia was constituted in Zadar by order of the National Council, the Italian army landed on Vis first, as stated by Zadar's *Narodni list*: "Italians on Vis", in a special edition from 3 November 1918. The place where they had been defeated thus became the first town where they started the "liberation", i.e. the occupation of islands and coastal cities on behalf of the Entente. General enthusiasm of the entire coastal population, prompted by the Battle of Vis which spurred patriotic sentiment, was the greatest in Croatia because the crew was mostly Croatian.

In many ways the Battle of Vis proved to be a turning point in warfare. This primarily refers to an extremely rare type of sinking a ship by ramming it with the beakhead. For centuries, ever since antiquity, the purpose of the immersed metal-clad beakhead (*rostrum*) was to effect visual intimidation rather than actual action. The same applies to the extremely angled posts of warships, but also to the parts of superstructures and chimneys on 19th- and 20th-century warships, which were supposed to make a similar impression.

A duel of technologies in the Battle of Vis ushered in a new era: unarmored wooden vessels (*Kaiser*) and wooden ships clad in armor (*Erzherzog Ferdinand Max* and *Re d'Italia*) fought side by side with ironclad ships (*Affondatore*).

Keywords: battle of Vis, warships, naval technology